

دکتر محمد مصدق
و
« راه مصدق »

جلد اول

به :
پدرم شادروان احمد خان بیات ، متخلص به احمد دهقان
و پسرم کاوه بیات زاده

دکتر محمد مصدق

و

« راه مصدق »

جلد اول

بقلم: دکتر منصور بیات زاده

این کتاب، جلد اول یک مجموعه سه جلدی می باشد که این جلد، شامل ۱۸ فصل است و برای اولین بار از طریق شبکه اینترنتی - سایت « راه مصدق » - ،
www.rahe-mossadegh.ois-iran.com

در روز ۱۹ آبانماه سال ۱۳۸۴ شمسی برابر با ۱۰ نوامبر ۲۰۰۵ میلادی؛
مصادف با پنجاه و یکمین سالگرد اعدام
دکتر سید حسین فاطمی
وزیر امور خارجه حکومت ملی و قانونی دکتر محمد مصدق،
انتشار پیدا کرد.

فهرست مطالب

جلد اول

شرح مختصری از زیست نامه مصدق السلطنه و بازگو کردن بعضی از مسائل مربوط به روابط خانوادگی و خصوصیات و ارزش های «هویت سیاسی مصدق»، و اشاره ای کوتاه به برخوردهای کلیشه ای، خصمانه و حتی تحریف تاریخ معاصر ایران از سوی مخالفین مصدق، آنهم بخاطر منفی جلوه دادن نظرات، عقاید و عملکرد رهبر نهضت ملی ایران در ۱۸ فصل!

فصل اول:

- ۱ - تاریخ تولد محمد مصدق؛
صفحه ۲۱
- تصویر یادداشت دکتر مصدق در مورد سن و تاریخ تولدش، به خط خود مصدق؛
صفحه ۲۲
- ۲ - میرزا هدایت وزیر دفتر پدر مصدق و خاندان محسن آشتیانی؛
صفحه ۲۲

فصل دوم :

- ۳ - اشاره ای کوتاه به چگونگی روابط و نسبت فامیلی دکتر مصدق از جانب پدری؛
صفحه ۲۶
- ۴ - برخی از رجال دوران قاجار و پهلوی از بازماندگان میرزا محسن آشتیانی و در واقع از فامیل و بستگان مصدق بودند؛
صفحه ۲۷
- ۵ - شجره نامه پدری دکتر مصدق؛
صفحه ۲۸

فصل سوم:

- ۶ - ملک تاج خانم - نجم السلطنه - مادر مصدق؛
صفحه ۲۹

فصل چهارم:

- ۷ - برادران و خواهران مصدق؛
صفحه ۳۰
- ۸ - خواهران و برادران پدری مصدق؛
صفحه ۳۰
- ۹ - شجره نامه خانم نجم السلطنه ، مادر مصدق؛
صفحه ۳۲

فصل پنجم:

- ۱۰ - نجم السلطنه مادر مصدق سه بار ازدواج کرده است؛
صفحه ۳۳
- ۱۱ - شجره نامه ازدواج اول خانم نجم السلطنه با
مرتضی قلی خان وکیل الملک کرمانی - اسفندیاری
و اشار به چگونگی پیوند خویشاوندی دکتر مصدق با خانواده بیات (کزازی)؛
صفحه ۳۵
- ۱۲ - شجره نامه ازدواج دوم خانم نجم السلطنه با
میرزا هدایت وزیر دفتر- پدر مصدق - ؛
صفحه ۳۶
- ۱۳ - شجره نامه ازدواج سوم خانم نجم السلطنه با
میرزا فضل الله خان وکیل الملک تبریزی - دیبا؛
صفحه ۳۷

فصل ششم:

- ۱۴ - توضیحی کوتاه در باره برخی اطلاعات مربوط به نسبت های فامیلی دکتر مصدق
و اشاره به برخی از اشتباهات تاریخ نگاران در آن موارد؛
صفحه ۳۸

فصل هفتم:

- ۱۵ - نجم السلطنه بنیان گذار بیمارستان نجمیه تهران؛
صفحه ۳۹
- نامه تسلیت دکتر مصدق بعنوان متولی بیمارستان نجمیه ،
بمناسبت فوت محمدحسن شمشیری؛
صفحه ۴۰

فصل هشتم:

- ۱۶ - لقب «مصدق السلطنه» ؛
صفحه ۴۱
- ۱۷ - القاب رجال سیاسی و مقامات مذهبی در دوران قاجار؛
صفحه ۴۱

فصل نهم:

- ۱۸ - مصدق السلطنه و مقام استیفای خراسان ؛
صفحه ۴۳

فصل دهم:

- ۱۹ - ازدواج مصدق با خانم زهرا امامی (ضیاء السلطنه)،
دختر امام جمعه تهران؛
صفحه ۴۵
- ۲۰ - توضیحاتی در باره امام جمعه های تهران
از زمان فتحعلیشاه قاجار تا انقلاب بهمن ۱۳۵۷ ؛
صفحه ۴۷
- ۲۱ - سید مرتضی خاتون آبادی ، جدّ امام جمعه تهران ،
از سادات خاتون آباد یکی از قریه های اصفهان بود ؛
صفحه ۴۸
- ۲۲ - شجره نامه خانم ضیاء السلطنه همسر مصدق السلطنه.
در این شجره نامه چگونگی نسبت فامیلی امام جمعه های تهران
از دوران سلطنت فتحعلیشاه قاجار تا انقلاب بهمن ۱۳۵۷
که همگی آنها از خاندان پدری همسر مصدق بوده اند
ترسیم شده است؛
صفحه ۵۰

فصل یازدهم:

- ۲۳ - فرزندان مصدق؛
صفحه ۵۱

فصل دوازدهم:

- ۲۴ - تحصیلات مصدق؛
صفحه ۵۸
- ۲۵ - سفر دوم مصدق به اروپا - فرانسه و سوئیس -
بخاطر ادامه تحصیلات عالی؛
صفحه ۵۹
- کتاب رساله دکترای مصدق -
«مدارک حقوق اسلامی و وصیت در مذهب شیعه»؛
صفحه ۶۰
- ۲۶ - محمد مصدق ، اولین ایرانی دارای درجه دکترای حقوق؛
صفحه ۶۱
- ۲۷ - فعالیت های علمی ، فرهنگی و دانشگاهی دکتر مصدق در ایران؛
صفحه ۶۱
- دکتر مصدق و انتشار «مجله علمی» - ؛
صفحه ۶۲

فصل سیزدهم:

- ۲۸ - عضویت مصدق السلطنه در «مجمع انسانیت»
صفحه ۶۳

فصل چهاردهم:

- ۲۹ - عضویت مصدق در «جامع آدمیت»
و اشاره به شایعات و قصه پردازی مخالفین نهضت ملی شدن صنعت نفت
و برخی از مخالفین سیاسی دکتر مصدق و نیروهای عقبگرا، متحجر
و حتی بعضی افراد وابسته به بیگانگان ،
در متهم کردن دکتر مصدق به «فراماسونری» ؛
صفحه ۶۴
- ۳۰ - الف - فراماسونری ؛
صفحه ۶۵

- افرادی همچون توماس جفرسون نویسنده طرح اولیه
«اعلامیه استقلال آمریکا» و
سالوادور آلنده رئیس جمهور فقید شیلی، جواهر لعل نهرو، بولیوار زیمون...
عضو فراماسونری بودند؛

صفحه ۶۶

۳۱ - ب - تشکیل انجمن ها ، از جمله «جامع آدمیت» ؛

صفحه ۶۷

- هدایت مردم از سوی عده ای از مجتهدین، و عاظ و آخوندها
برای بست نشینی در محوطه سفارت انگلیس -

صفحه ۶۸

۳۲ - پ - ورقه عضویت مصدق در انجمن «جامع آدمیت» ؛
تنها سندی است که شایعه پردازان ، بر مبنای آن مدعی شده اند که
دکتر محمد مصدق «ماسون» است و عضو فراماسونری بوده است!!

صفحه ۶۹

- پاسخ دکتر مصدق به نامه ایرج افشار
در رابطه با عضویتش در انجمن «جامع آدمیت» -

صفحه ۷۰

۳۳ - ت - اسماعیل رائین و تشکیلات فراماسونری و فراماسون ها و
دخالت ساواک و «سیا» و اسدالله علم وزیر دربار محمد رضاشاه
در امر انتشار کتاب فراموشخانه و فراماسونری در ایران ؛

صفحه ۷۱

۳۴ - ث - متهم کردن دکتر مصدق به «فراماسونری»
در خدمت سیاست و هدف مشخصی قرار داشت
که اسناد و مدارک تاریخ معاصر آن توطئه را با شکست روبرو کرد!

صفحه ۷۴

- دکتر مصدق و «سیاست موازنه منفی» -

صفحه ۷۴

- سید حسن مدرس و «سیاست موازنه عدمی» -

صفحه ۷۵

۳۵ - ج - اتهام «فراماسونری» بر فردی همچون مصدق
با آن کارنامه سیاسی و
خصوصیات و ارزش هائی که هویت سیاسی اش را تشکیل می دادند،
نمی توانست چیزی جز تبلیغات دروغین دشمنان نهضت ملی و
قدرت طلبان تمامیت خواه و متحجر باشد!

صفحه ۷۸

۳۶ - چ - اشاره ای کوتاه به کارنامه سیاسی دکتر مصدق -

صفحه ۷۹

۳۷ - ح - استعمارگران همیشه سعی و کوشش نموده اند تا
در جنبش ها و نهضت های ضد استعماری و آزادیخواهانه نفوذ کنند
و حتی رهبری آن جنبش ها را بوسیله افراد نفوذی و وابسته خود تصاحب کنند
و یا بنحوی تحت کنترل در بیاورند،
تا آنها را از اهدافی که در پیش دارند منحرف نمایند،
ولی هیچگاه خود چنین جنبش ها و نهضت هائی را پایه گذاری نکرده اند؛

صفحه ۸۱

- دکتر سید حسن آیت

از طریق انتشار کتابی بنام «چهره حقیقی مصدق السلطنه»
برای مغشوش جلوه دادن هویت سیاسی دکتر مصدق،
الحق زحمت زیادی کشیده است -

صفحه ۸۲

۳۸ - خ - اشاره به برخی از نوشته های که موضوع آنها مربوط به
عضویت دکتر مصدق در "جامع آدمیت" و اصولاً «انجمن» ها
در اوائل انقلاب مشروطه می باشد!
۱ - دکتر هدایت متین دفتری -

صفحه ۸۳

۲ - دکتر همایون کاتوزیان -

صفحه ۸۳

۳ - امیر کاظمی -

صفحه ۸۵

- نامه دکتر مصدق به حسن علی منصور نخست وزیر
در رابطه با قانون کابینتولاسیون - ؛

صفحه ۸۷

۴ - دکتر فریدون آدمیت -

صفحه ۸۹

۵ - دکتر حسین آبادیان -

صفحه ۹۰

۶ - عبدالله شهبازی -

صفحه ۹۰

۷ - زاوش - حسین ملکی -

صفحه ۹۱

- در رد ادعای پوچ زاوش، مبنی بر خیانت دهخدا
بخاطر همکاری اش با افراد وابسته به «فراماسونری» در اوائل انقلاب مشروطیت ؛

صفحه ۹۴

- موضع دکتر مصدق در باره جزایر «ابوموسی» و «شیخ شعیب» -

صفحه ۹۶

۸ - دکتر نورالدین کیانوری -

صفحه ۹۷

۳۹ - د - عضویت دکتر مصدق در «جمعیت دمکرات ضد تشکیلی»

صفحه ۹۹**فصل پانزدهم:**

۴۰ - عضویت دکتر مصدق در «حزب اعتدال»

و شروع همکاری با دهخدا!

صفحه ۱۰۱

فصل شانزدهم:

۴۱ - «راه مصدق»

و نیروهای طرفدار، منتقد و مخالف؛

صفحه ۱۰۳

- دولت باید نسبت به ایدئولوژی و مکتب «بی طرف» باشد؛

صفحه ۱۰۴

- ارزش های تشکیل دهنده «راه مصدق» -

صفحه ۱۰۴

- تقسیم ملت در حوزه روابط میان «حاکمیت و جامعه» به نیروهای «خودی» و «غیرخودی»، عملی غیر دمکراتیک می باشد.

صفحه ۱۰۴

- «گلوبالیزاسیون»،

«راه مصدق» و نیروهای «تجدید نظر طلب» -

صفحه ۱۰۵

- نیروهای «روسوفیل»، «آنگلو فیل»

«سیاست موازنه مثبت» و «سیاست موازنه منفی»

صفحه ۱۰۷

- حاکمیت ملی (اشتات سوورنیتت) -

صفحه ۱۰۷

- «حاکمیت ملی» از دید دکتر مصدق در سال ۱۳۲۳ و دوران ملی شدن صنعت نفت و

«حاکمیت ملی» از دید گرهارد شرودر صدر اعظم آلمان در عصر گلوبالیزاسیون -

صفحه ۱۰۷

- نیروهای «ملی» و «مليون مصدقی» و

نیروهائی که قصد «تجدید نظر» در ارزش های «راه مصدق» دارند -

صفحه ۱۰۸

- حاکمیت ملی (اشتات سوورنیتت)

Staatssoveränität;

country sovereignty;

souveraineté de pays;

و حاکمیت ملت (فولکس سوورنیتت) -

Volkssouveränität;

people sovereignty;

souveraineté de gens;

صفحه ۱۱۰

- در واقع اکثریت بسیار بزرگی از ایرانیان بجای توجه به معانی جهانشمول این مقولات (حاکمیت ملی و حاکمیت ملت)، که در جهان سیاست و روابط بین المللی و حتی فرهنگی و دانشگاهی با معانی متفاوت مورد استفاده قرار می گیرند، از «حاکمیت ملی» بعنوان یک «اصطلاح غلط»، همچنین بجای «حاکمیت ملت» (حاکمیت مردم) استفاده می شود -

صفحه ۱۱۰

- نامه دکتر مصدق به موریسون وزیر امور خارجه انگلیس

و تاکید بر «حاکمیت ملی» ایران -

صفحه ۱۱۰

۴۲ - بخشی از نیروهای مخالف دکتر مصدق در مبارزه و فعالیت های خود به شایعه پراکنی، تهمت زدن و تحریف تاریخ متوسل می گردند؛

صفحه ۱۱۱

۴۳ - بعضی از نیروهای سیاسی ایران

با وجود اینکه طرفدار «راه مصدق» نیستند ولی برای شخصیت دکتر مصدق و مبارزات نهضت ملی ارزش قائل می شوند و حرمت دکتر مصدق را محترم می شمارند!

صفحه ۱۱۲

۴۴ - برخورد «کلیشه ای» برخی نیروهای چپ با سیاست و عملکرد دکتر مصدق؛

صفحه ۱۱۳

۴۵ - برخی از مبارزین رادیکال همچون بیژن جزنی ،

که تحت تأثیر فرهنگ سیاسی «بلشویسم»

و در واقع فرهنگ سیاسی معروف به «توده ایسم» در ایران قرار داشتند ،

قضاوتشان در باره سیاست و عملکرد دکتر مصدق

در برخی موارد منصفانه نبود،

البته بعضی از انقلابیون همچون مصطفی شجاعیان

با وجود تأکید بر خط و مشی انقلابی گری و

انتقاد به شیوه های مبارزه مورد نظر مصدق و جبهه ملی در سالهای ۴۰،

به نهضت ملی و مبارزات مصدق ارجح می گذاشتند!

صفحه ۱۱۴

- دکتر مصدق در رابطه با «مبارزات طبقاتی» ،

بهیچوجه برداشتی شبیه حزب توده

و افراد «لنینیست» و «بلشویست» همچون بیژن جزنی نداشت -

صفحه ۱۱۶

- تفرق حزب توده از واژه «ناسیونالیسم» و بی توجهی آن حزب به «وطن دوستی»

و عناد آن حزب با «نیروهای ملی» ،

تعریف ملی به روایت حزب توده -

صفحه ۱۱۷

- ناسیونالیسم ، وطن دوستی ، نژادپرستی ، شونینسم و اینترناسیونالیسم؛

صفحه ۱۱۸

- اتفاقاً یکی از مسائل مورد اختلاف ما مصدقیها با آن جماعت باصطلاح اینترناسیونالیست ،

در رابطه با موضوع «وطن دوستی» می باشد - ؛

صفحه ۱۱۹

۴۶ - عده ای از مخالفین مصدق ، او را «بی دین» می دانستند و می دانند ،

با وجود اینکه دکتر مصدق خود را مسلمان می دانست

و به مذهب شیعه اعتقاد داشت

صفحه ۱۲۰

- مصدق در کتاب کاپیتولاسیون (در آبان ماه سال ۱۲۹۳) نوشت :

«یکی از مدارک حقوق اسلامی "عقل" است» -

صفحه ۱۲۱

- دکتر سعید حجاریان ،

«بازرگان اول روشنفکر دینی بود اما سرانجام مسلم سکولار شد،

در حالی که مصدق از اول مسلم سکولار بود.» -

صفحه ۱۲۳

- دکتر محسن قائم مقام ،
مصدق نا مسلمان یا مصدق تحصیل کرده فرنگ ،
- « داستان سگ سیاه با عینک سیاه » -
صفحه ۱۲۳
- اشاره به متن سخنرانی آیت الله سید محمود طالقانی
در روز ۱۴ اسفند ۱۳۵۷ - سالگرد مرگ مصدق - در قلعه احمد آباد؛
صفحه ۱۲۴
- اشاره به اسامی بعضی از روحانیون که در رابطه با دکتر مصدق بودند و
تشکیل نهضت مقاومت ملی بعد از کودتای ۲۸ مرداد در همکاری با
آیت الله سید رضا زنجانی.
صفحه ۱۲۵
- طرفداران « حکومت مذهبی »
از مخالفین دکتر مصدق و « راه مصدق » هستند -
صفحه ۱۲۶
- نظرات خسرو گل سرخی ، در باره آزادمثنی امام حسین (ع) -
صفحه ۱۲۶
- کنفدراسیون جهانی محصلین و دانشجویان ایران و
" روحانیت مبارز و مترقی "
صفحه ۱۲۷
- بخش بزرگی از روحانیون شیعه و نیروهای سیاسی مذهبی در ایران
بخاطر مشکل معرفتی هنوز نتوانسته اند
به تفاوت بین واژه « آته ایست » با واژه های « سکولار » و « لائیک » پی برند؛
همچنین ، برخی از « نیروهای سکولار » نیز با چنین مشکلی روبرویند
و در همین رابطه است که به مهندس مهدی بازرگان ، جلال آل احمد ، دکتر علی شریعتی...
بخاطر اعتقادات مذهبی شان انتقاد و ایراد دارند !
صفحه ۱۲۸
- اکثریت بزرگی از افراد « آته ایست » در اروپای غربی -
- به اصل « مدارای دینی » اعتقاد دارند -
صفحه ۱۲۸
- عده ای از ایرانیان بغلط بر این عقیده اند که گویا
بر مبنی و موازین دین مسیحی می توان نظام دمکراسی برقرار کرد ، ولی
با دین اسلام نه !!!
صفحه ۱۳۰
- عکسهائی از نمایندگان هیئت علمیه تهران در ملاقات با دکتر مصدق -
صفحه ۱۳۲
- جواب دکتر مصدق به نامه ی تسلیت آیت الله العظمی مرعشی نجفی؛
صفحه ۱۳۳
- عکس هدایی دکتر مصدق به آیت الله حاج سید رضا فیروز آبادی ؛
صفحه ۱۳۴
- نامه دکتر مصدق به اداره کل باستان شناسی
در رابطه با قرآن اهدائی پادشاه اردن؛
صفحه ۱۳۵
- وصیت نامه دکتر مصدق ؛

صفحه ۱۳۷

۴۷ - دکتر مصدق نه در حرف و شعار بلکه در عمل ، بخاطر دفاع از منافع ملی، آزادی و استقلال و عدالت اجتماعی در مقابل منافع اکثریت بزرگی از فامیل و بستگانش و در واقع « هزار فامیل » آن دوران ایستاد!

صفحه ۱۳۷

۴۸ - عده ای از مخالفین مصدق ، او را « لجوج » ، برخی از جمله حزب توده و محمد رضاشاه او را « عوامفريب » و بعضی ها او را « پوپولیست » نامیدند!

صفحه ۱۳۷

- عکسهائی از دکتر مصدق در هنگام سخنرانی در میدان بهارستان در ۱۵ اسفند ماه ۱۳۲۳ و ۴ مهر ماه ۱۳۳۰ -

صفحات ۱۳۹ و ۱۴۰

- پاسخ دکتر مصدق به پیام دومین کنگره کنفدراسیون جهانی محصلین و دانشجویان ایرانی که در شهر لوزان - سوئیس برگزار شده بود؛

صفحه ۱۴۱

- تصویری از تراکت کنفدراسیون جهانی محصلین و دانشجویان ایرانی در سوگ مصدق؛

صفحه ۱۴۲

۴۹ - « جبهه ضد مصدقی » و مخالفین نهضت ملی ایران در خارج از کشور تحت عنوان « مشروطه خواهی » ؛

صفحه ۱۴۳

- تظاهرات طرفداران محمد رضا شاه در خیابان کاخ و حمله آن جماعت به خانه مصدق در ۹ اسفند ۱۳۳۱ -

صفحه ۱۴۵**فصل هفدهم :**

۵۰ - مقایسه « هویت سیاسی » دکتر مصدق با دیگر فعالان و رهبران و متفکرین سیاسی ایران که علیه استبداد و بخاطر حاکمیت قانون مبارزه کردند، فقط بر پایه و با در نظر گرفتن یک « ارزش » ، عملی غلط و غیر علمی است؛

صفحه ۱۴۶

- « ترور و تروریسم » -
- حیدر عموآوغلی ، سید جمال الدین اسدآبادی ، نواب صفوی ، خسرو روزبه -

صفحه ۱۴۷

- نظرات آیت الله العظمی حسینعلی منتظری در باره نواب صفوی و فدائیان اسلام -

صفحه ۱۴۸

- « جامعه مدرن » -

- و اشاره ای کوتاه به مقولات تجدد، ترقی، مدرنیته، سکولار، لائیک و دولت غیر دینی
صفحه ۱۵۱
- کوشش «مارتین لوتر» در نفی «واسطه بودن روحانیت مسیحی»
 بین «خدا» و «انسان»، -
صفحه ۱۵۲
- «لائیسیزاسیون» و «سکولاریزاسیون» -
صفحه ۱۵۳
- طرفداران حکومت مذهبی و مخالفین آزادی و دموکراسی
 بغلط نظرات نیروهای «سکولار» و «لائیک» در باره مذهب را مساوی و برابر با
 نظرات نیروهای «آته ایست» قلمداد می کنند -
صفحه ۱۵۳
- دولتهای کمونیستی حاکم بر روسیه و برخی کشورهای اروپای شرقی،
 دولت های «آته ایست» (ضد دین و منکر وجود خدا) بودند -
صفحه ۱۵۳
- فاصله بین دولت و ملت -
صفحه ۱۵۳
- موضع آیت الله العظمی بروجردی در باره حکومت دکتر مصدق
 به نقل از آیت الله العظمی حسینعلی منتظری -
صفحه ۱۵۴
- دفتر تنظیمات ملکم خان -
 تاکید ملکم خان بر خواست «اجرای حکومت ایران بر قانون»؛
صفحه ۱۵۶
- تدوین و تنظیم «قانون اساسی مشروطیت»
 گام بسیار بزرگی بسوی «مدرنیته» و آغاز تاریخ «ایران نوین» -
صفحه ۱۵۶
- مدرنیسم ناقص -
صفحه ۱۵۷
- بغلط از رضا شاه پهلوی، بعنوان «بنیانگذار ایران مدرن» نام برده می شود -
صفحه ۱۵۷
- جامعه مدنی -
صفحه ۱۵۸
- دکتر مصدق در مخالفت با اعتبارنامه سید ضیاء می گوید:
 در «حکومت ملی»، «منجی و پیشوا مورد ندارد» -
صفحه ۱۶۰
- ۵۱ - «حاکمیت قانون» و نقش میرزا ملکم خان - ناظم الدوله - در طرح قانون؛
صفحه ۱۶۱
- نظرات شیخ فضل الله نوری در باره ملکم خان
 و نظرات ملکم خان در باره اسلام و حکومت اسلامی -
صفحه ۱۶۴
- بد فهمی و برداشت غلط از مقوله «حاکمیت قانون» -
صفحه ۱۶۵
- «حاکمیت قانون» و «محتوی اصول قانون اساسی»

دو مقوله کاملاً متفاوت هستند، اگرچه با یکدیگر در رابطه تنگاتنگ قرار دارند - ؛

صفحه ۱۶۵

- «التزام اجرائی به قانون» ،

بهیچوجه بمعنی قبول محتوی اصول غیر دمکراتیک قانون اساسی نیست! -

صفحه ۱۶۶

۵۲ - چگونگی معیار قضاوت در باره «هویت سیاسی» افراد و نیروها باید با توجه به تمام خصوصیات و بار ارزش ها و ضد ارزش های تشکیل دهنده «هویت» فرد و یا نیروی مورد نظر صورت گیرد!

صفحه ۱۶۶

- اشاره به نام برخی از پیش کسوتان طرفدار «حکومت قانون» در ایران -

صفحه ۱۶۷

فصل هجدهم:

۵۳ - دکتر مصدق با «کیش شخصیت» و «قهرمان پرستی» شدیداً مخالف بود؛

صفحه ۱۶۹

۵۴ - محور اصلی اهداف مبارزات و فعالیت های سیاسی دکتر مصدق «دفاع از آزادی و استقلال و حفظ تمامیت ارضی ایران» بود!

صفحه ۱۷۰

۵۵ - توضیحات در باره افرادی که در شجره نامه های پدری و مادری دکتر مصدق از آنها نام برده شده بود؛

۵۶ - حواشی، توضیحات و مأخذ مطالب کتاب اول

صفحه ۱۷۵

۵۷ - فهرست نام اشخاص